

שמואל פרימו. הוא היה יושב ובורר אוכל מתוך אוכל. בורר מה שלדעתו אוכל ומרחיק פסולת. כולו בתחומה של השבתאיות אבל מבקש הוא לגלות את הניצוצות הטובים שנותרו בה ולקיימם, לנערה משפלות גורלה, להקימה מנפילתה, ולהחזירה לצור מחצבתה, למקור היהדות.

הערה בכתב־ידו ותתימתו של
ר' אברהם מיראנדה בספר
'מבוא שערים'

וְעַתָּה
דַּלְתִּי זֶה קוֹנֵן
כִּי יִשְׁכַּח חֶסֶד
כִּי יִשְׁכַּח חֶסֶד
כִּי יִשְׁכַּח חֶסֶד

שומר החכמה

תולדותיו

משפחת מיראנדה מן הוותיקות בשאלוניקי היתה. ממנהיגי הקהל בשנת שפ"ה היה ר' יעקב מיראנדה¹⁰⁷. אביו של ר' אברהם מיראנדה כונה "הישיש ונכבד זקן ונשוא פנים כמ"ר שמואל הספרדי"¹⁰⁸. בזמנו היו אברהם אינריקיש מיראנדה ואחיו יוסף מעשירי הקהילה, שנמנו על הסוחרים הפראגוס והם סייעו להדפיס חיבוריהם של חכמי זמנם¹⁰⁹. אף היה בשאלוניקי הגביר ר' יעקב מיראנדה מליורנו¹¹⁰. אלה היו מבני משפחה פורטוגזית שהתיישבה בפראנקיה ולא היתה להם, כנראה, קירבה לר' אברהם מיראנדה.

אברהם מיראנדה המכונה בכור¹¹¹ נולד בשנת תפ"ג בשאלוניקי¹¹². דודו ומורו היה המקובל ר' יצחק ב"ר מנחם קרישפין, שבשנת תצ"ח הדפיס בשאלוניקי ס' זהורי חמה, הוא ליקוט דברי הזוהר על חמש המגילות¹¹³. בבחרותו נמנה מיראנדה עם חברי בית־מדרשו של

107 י"ר מלכו וא' אמארייליו, ילקוט הסכמות שאלוניקי בלאדינו, ספונות, ספר ב, תשי"ח, עמ' נב.
108 ר' הקדמת ר' אברהם מיראנדה לס' דקדוקי חברים ושערי ספריו רוח נאמן ויד נאמן.
109 מצבות שאלוניקי, חלק ב, עמ' 699. ועיין למעלה והע' 100. אברהם אינריקיש מיראנדה נפטר בו' בשבט תק"כ. שם, סי' 1523, עמ' 703.

110 ר' להלן, עמ' רט והע' 140.
111 ר' סידור שערי קודש, שאלוניקי תק"ס, דף קכח, א.
112 על שנת תקכ"ו יאמר "ש' ג"ם ה' יתן הטוב לימי חיי". כ"י דרשות, מכון בן־צבי סי' 414 (ר' להלן), דף 12א. וכן הוא כותב: "החוסה בצל כנפי לומדי התורה ומכבדיה בעיר מולדתו עיר תהלה שאלוניקי" (הקדמה לס' דקדוקי חברים). הוא הכיר את ר' יוסף דוד שנפטר בשנת תצ"ז (ר' למעלה, עמ' קצג והע' 55).

113 בשער הספר נאמר: "וברכות לראש גבר חכם בעוז ה"ה החכם המרומם כמה"ר יצחק קרישפין הי"א בן החכם השלם חסיד ועניו כמה"ר מנחם קרישפין זצ"ל אשר ליקט סדרן של כתובים". בסוף הספר "סדר הלימוד של קודם סעודת פורים שהביא הרב בעל חמדת ימים ז"ל" (דף קט, ב). מיראנדה מביא שמועה מפיו בספרו רוח נאמן: "ומפי מר דודי ומורי יצחק קרישפין ז"ל שמעתי" (דף ג, א). גם בספרו יד נאמן יזכיר: "שמעתי ממ"ר דודי גר"ו" (דף לג, א). ואפשר שהוא־הוא. חכם זה נזכר בס' מגן שאול לר' חנניא שאול, שאלוניקי תק"ל, סי' ד, דף ו, ג. ר' אברהם מיראנדה כתב בספרו דקדוקי חברים על ר' יהודה רואניס מקושטא "דברי דו"די הר' תנא ז"ל בס' הנכב' פר"ד [פרשת דרכים]" (דף כד, א). דומה שלשון מליצה נקט ובדרשותיו שבכתב־יד יכנהו "הרב תנא ז"ל בס' פ"ד" (מכון בן־צבי, סי' 413, דף 60א), בלא יחס קירבה.

ר' יצחק הלוי בעל "באר מים חיים", שיטה על הש"ס (תקמ"ו), שבשנותיו האחרונות היה "הרב הגדול" (נפטר בכ"ג ניסן תקי"ח)¹¹⁴. אכן, חיבורו על מסכתות הש"ס שנכלל בספרו "יד נאמן" נתהווה מן המשא והמתן בבית-מדרש זה. שכן יאמר מיראנדה בעניין תאומים שאחד מהם מת תוך שמונה ימים ללידתו: "ומורינו הרב יצחק הלוי גר"ו הורה שלא למול את הב'... והחכם המרומם עמית בתורה כה"ר יצחק קואינקה גר"ו¹¹⁵ עשה סמוכות לדברי מורינו הרב הנז' גר"ו... וכן הסכימו כל חברי הישיבה יע"א. ואני שמעתי מרבותי גר"ו ומת הב' ואמרו שמחמת מילה מת. וכן שמעתי מפי החכם השלם מו"ר אהרן אמארייליו גר"ו¹¹⁶. לפי דרכנו למדנו שקיבל תורה גם מר' אהרן ב"ר שלמה אמארייליו.

יותר מר' יצחק הלוי יזכיר מיראנדה את ר' חיים ב"ר דוד אבואלעפיא, כנראה רבו המובהק אחרי שהוסמך להוראה. חכם זה כיהן בלאריסה ומשם בא לשאלוניקי ושימש אב בית דין. בשיטתו ובס' דרושים שלו שבכתב-יד מביא מיראנדה דברי תורה משמו. וכך הוא כותב עליו: "הקשא אלינו הרב המובהק מקור מים חיים אבולאעפיא גר"ו... ודנתי לפניו — — — וכך פי' בני הישיבה הע"י [ה' עליהם יחיו], ודנתי לפניו ולא הועלתי משום דצורתה דשמעת' לא משמע הכין... ומטבותיה אסברא לן רבינו חיים עד העולם גר"ו לבאר דעת הגי רבוות'¹¹⁷. עוד יאמר: "שמעתי מפה קדוש הרב המובהק חיים אבואלעפיא גר"ו קו' ע"ד התוספות"¹¹⁸. בפירושו להרא"ם על רש"י שעל התורה כתב: "ומרן מהר"ח אבואלעפיא גר"ו בהיותי דן לפניו הליץ בעד רש"י והרא"ם"¹¹⁹.

אף הוא שימש בבית דינו של ר' חיים אבואלעפיא. כן מוכח מתשובתו בעניין גט שחרור לשפחה. וזה לשונו: "כבר נעשה מעשה זה בפנינו בב"ד של מהר"ח אבואלעפיא הבחור גר"ו, ושמענו מפיו שכבר ג"כ נעשה מעשה רבא בב"ד של מהר"י הכהן זלה"ה בעל ס' בתי כהונה. וכן נעשה על ידינו בפניו של מהר"ח הנז"ל הי"א, ברשותי ובהרמנותי אנחנו תלמידיו השותי"ם בצמ"א דבריו"¹²⁰. והמעשה אירע לפני שנת תקכ"א, שכן באותה שנה, בקיץ, יצא ר' חיים אבואלעפיא לאיזמיר לכהן כאחד משני ה"רבנים הגדולים" שבעיר¹²¹. ר' אברהם מיראנדה נמנה על חבורת הצעירים בישיבת האחים "חכמים מחוכמים כמהר"ר שלמה ויצחק חוטר מגזע נ' חסון"¹²². תשובה שכתב לאסור תספורת במספריים כעין תער.

- 114 מצבות שאלוניקי, סי' 1508, עמ' 694—695.
115 אולי הוא בנו של משה ב"ר יצחק קואינקה. אביו של זה נפטר בש' תפ"ד (מצבות שאלוניקי, סי' 1225, עמ' 559), ואם כן היה יצחק דנן נכדו של ר' יוסף קובו (שם).
116 יד נאמן, דף יג, ג. ועיין גם להלן: "נ"ל לפק"ד בהסכמת החברים" (דף יג, ד).
117 שם, דף ל, ד — לא, א.
118 שם, דף כח, ד; כט, א.
119 לב נאמן (ר' להלן ברשימת ספריו, סי' ב), דף 137א. אף על חידושי שיעל הרא"ם כתב ר' אברהם מיראנדה: "קצת חידושי" . . . בדקדוק חברים". שם, דף 137א.
120 יד נאמן, תשובות סי' ז, דף נה, ד.
121 י"ש עמנואל, קשרים בין קהילת שלוניקי ואמסטרדם, גינוז שאלוניקי, תל-אביב תשכ"א, עמ' 26—33.
122 דקדוקי חברים, דף מג, ד. הם היו מבני משפחתו של הרב הכולל ר' יצחק נ' חסון (נפטר תצ"ה. עיין מצבות שאלוניקי, שם, סי' 1332, עמ' 613).

ביקש לא לסמוך עליה עד ש"חברי הישיבה גר"ו" יחוו דעתם עליה. ואכן הסכימו עמו ר' אברהם שאול¹²³ ור' פרחיה חנן חברי הישיבה. אף שניים מן הזקנים ר' יצחק די פאס ור' יצחק אשיאו הסכימו עמו ואלה היו כנראה ראשי הישיבה¹²⁴. ר' יצחק די פאס הוא מחבר ס' ברך יצחק (שאלוניקי תקס"ג) שנפטר בח' בניסן תק"כ¹²⁵. אפשר שזו היתה הישיבה שבת למד בצעירותו ואפשר שהיה חבר ביותר מישיבה אחרת.

מן החכמים הזקנים והצעירים שעמם למד, מביא מיראנדה בשיטתו למסכת תענית פירושים מפי ר' שמואל ב"ר מאיר שורנאגה בעל הפירוש על משנה תורה להרמב"ם, ומזכירו בזה הלשון: "שמענו מפ"ק [מפה קדוש] הח' הש' כמה"ר שמואל שורנאגה גר"ו"¹²⁶. מן התלמידים בישיבה יזכיר את ר' אברהם ב"ר יצחק סיראנו¹²⁷, שברבות הימים נתמנה לרב הכולל, מחברם של ס' מקנה אברהם (תרי"ח) ו"לאברהם למקנה" (תרל"א)¹²⁸.

ספק אם היה ר' אברהם מיראנדה מרביץ תורה בקהל ואם היה לו תפקיד כלשהו בקהילה. לא נמצאה כל תעודה ומעשה בית דין שהוא חתום עליה, ומה שתזכיר את בית דינו של רבו ר' חיים אבואלעפייא, אפשר שלא כיהן אלא בשנים המעטות שרבו היה בשאלוניקי. בדרושו שבכתב-יד מצויות דרשות והספדות שדרש בכמה מקהלי שאלוניקי: ק"ק גרוש, אראגון, ליסבון ישן, ליסבון חדש, אשכנז ובית אהרן¹²⁹. אף-על-פי-כן נראה שלא מרביץ תורה בקהל היה אלא דרשן שהיה נקרא לדרוש ולהספיד בבתי הכנסת.

ר' אברהם מיראנדה היה עיסוקו בתורה, יושב בישיבה, לומד ודורש. בתקופה מסוימת של חייו היה "כבן ואח" לעשיר ר' חיים קופינו "ובביתו ישכון"¹³⁰. משנפטר המחזיק בידו, אחוזו בניו אברהם, גבריאל ורפאל קופינו במעשה אביהם. בשנות חייו האחרונות תמך בו

123 קרובו של ר' חנניה שאול בעל מגן שאול, שאלוניקי תק"ב (נפטר תפ"ח. מצבות שאלוניקי, סי' 1257, עמ' 278). ר' חנניה נשא את בת הגביר ר' יעקב נ' חסון. הוא הוציא לאור שו"ת בית שלמה לר' שלמה נ' חסון (ת"פ). גם בנו ר' יעקב שאול (נפטר תצ"ט) נשא ונתן עם ר' יוסף נ' חסון (שם, סי' 1363, עמ' 631). יש להניח, איפוא, שבני משפחת שאול עמדו בראש הישיבה שהעמידו קרוביהם בני נ' חסון.

124 דקדוקי חברים, דף מד, א.

125 עמנואל, מצבות שאלוניקי, סי' 1526, עמ' 704.

126 דקדוקי חברים, דף ב, א; יט, א. אף כך יכתוב עליו: "והח' הש' שמואל שור נגה גר"ו אמר" (דף מז, ג). חיבורו של ר' שמואל שורנאגה, על הל' עבודה זרה נדפס בשם פרשת הכסף (שאלוניקי תקי"ח). שני כרכים גדולים בכתב-ידו מצויים בירושלים. על הל' ברכות, כ"י מכון בן-צבי סי' 507, ועל כמה חלקים של משנה תורה — בבית הספרים, סי' 5270°. התאריכים הנזכרים בו הם תפ"ט—תקל"ד. הוא הגיה ס' מרכבת המשנה לר' שלמה ב"ר משה מלבוב חלקים ב וג' (תקמ"ב).

127 "והתחם הבחור יגיק וחכים זר"ק [זרע קודש] אברהם בכמה"ר יצחק סיראנו גר"ו פי"י" (דקדוקי חברים, דף י, ב. ועיין גם דף לא, ד). אף יזכירו בלשון זו: "ושמעתי ישוב לזה מתח' ומרומ' אברהם שיראנו גר"ו" (דף מה, ד).

128 נפטר בשנת תקצ"ו. מצבות שאלוניקי, שם, סי' 1712, עמ' 809.

129 ר' להלן, עמ' רט.

130 ר' אברהם די בוואלדו בהקדמה לס' דקדוקי חברים, דף א4.

העשיר אברהם בן מרדכי זלעפ"ר, חתנו של ר' אברהם די בוזאלדו ותלמידו של מיראנדה. הוא היה נכון להדפיס את ספרי רבו בכספו, אלא שנפטר בצעירותו, אחרי פטירת ר' אברהם מיראנדה, וחוננו הביא את הספר דקדוקי חברים לדפוס בסיוע בניו של זלעפ"ר¹³¹.

ר' אברהם מיראנדה מתלונן על הרפתקות שעברו עליו, צרות ויסורים ואין בידינו לומר מה היה טיבם. בשנת תקכ"ו היה במצרים וכל שיספר על כך הוא על מה ששמע מפי החיד"א שאותה שעה היה רב במצרים. ואלה דבריו: "ששמעתי מפ"ק [מפה קדוש] הר' הכולל כמהר"י אזולאי בע' ס' שער יוסף הי"א בהיותי מטולטל עמו במצרי' ש' התקכ"ו"¹³². אף בהקדמה לספרו דקדוקי חברים שחיברו בשנת תקמ"א קובל הוא על "מעמסות התלאות והזמן טרדות הזמן אשר רדפוני". ושוב יתריע על טילטוליו בשנת תקנ"ו בס' בית נאמן שבכתב-יד: "הזמן בוגד הגדיל עלי עכ"ב, טלטלני חוץ למקומי ויג"ל כבודי" ומתפלל לה' ששייבנו "על כנו"¹³³. אף כאן סתם ולא פירש על מה טולטל ולהיכן.

בסוף ימיו נוסף לשמו השם חיים. בשנת תקנ"ח^{ה'תקנ"ח} היה בחיים. בשנה זו השלים את ספרו בית נאמן (ר' להלן) וכנראה נפטר בשלאחריה, שכן בשנת תק"ס נזכר בברכת המתים בשער סידור שערי קודש. ואלה שמות בניו: שמואל. חידוש תורה משלו הביא אביו בספרו¹³⁴; שלמה, אשר בכספו הביא לדפוס את ס' רוח נאמן והדפיס את ס' יד נאמן¹³⁵. סידור שערי קודש הביאו לדפוס "החכם המ' נז"י [נעים זמירות ישראל] כה"ר יוחנן מנחם מיראנדה"¹³⁶. לא צויין ייחוסו לר' אברהם, אף-על-פי-כן נראה שהיה בנו.

ח י ב ו ר י ו

ר' אברהם מיראנדה חיבר כמה ספרים, שיטות על התלמוד, שאלות ותשובות, דרשות וקבלה. כולם, חוץ מאחד, נקראו על שמו נאמן — נאם אברהם מיראנדה נר"ו¹³⁷. ואת דברי עצמו רגיל היה לחתום בראשי-תיבות אלו או אמ"ן¹³⁸. שיטות התלמוד נתחדשו בעיקר בשעת העיון עם החברים בישיבה. חידושי הראשונים נדפסו בספרו יד נאמן. בראש פי' מסכת שבת כתב: "דקדוקי חברים חדושי שבת ... ש' התק"ך". ספר זה נדפס בש' תקס"ד וצורפו אליו גם שאלות ותשובות ועניינים נפרדים; ס' דקדוקי חברים כולו שיטה על מס' תענית והוא ראשון לספריו הנדפסים (תקס"ג); "קונטרס השמות ... רוח נאמן", נדפס אף הוא בשנה הג"ל. עניינו ערכים בסדר א"ב ורובו קבלה.

131 שם, שם.

132 כ"י דרשות, מכון בן-צבי סי' 414, דף 12א.

133 כ"י מכון בן-צבי, סי' 479, דף יא, א.

134 וזה לשונו: "ובני שמואל נ"ר יישוב". יד נאמן, דף ז, א.

135 ר' בשער.

136 ר' בשער.

137 כגון יד נאמן, דף ד, א.

138 הוא עצמו מפרש זאת: דקדוקי חברים, דף ב, ד. ועין יד נאמן, דף ג, א; ד, א; ד, ג; לג, ג וכאלה רבות.

בשערי ספר זה וס' יד נאמן כתב בנו שלמה שבדעתו להוציא לאור "כל שאר כתבי" אביו. עלתה בידי למצוא חיבורים שלו בלתי ידועים ולזהותם והם עתה במכון בן-צבי:

(א) הספדות ודרשות למעלות הצדקה, היסורין, התשובה, מחזיקי תורה ותלמוד תורה. חסר בכמה מקומות ולא נמצא בו שמו. ס' 414, 94 דפים. ואלו הן הדרשות: דרשתי למעלות היסורין בק"ק אראגון יע"א (א1); למ' הייסורין בק"ק לישבונה הישנה, על הישיש ונכבד יצחק לופיס סילוא נ"ע (א4); להספד ת"ח הוא הק' הח' הש' הרופא המובהק כמהר"ר עמנואל כלבו תמ"ך [תהא מנוחתו כבוד] בלישבונה החדשה יע"א (א12). חכם זה הוא איש אימונו של רמח"ל (נפטר ב כסלו תק"מ) ¹³⁹ ומיודעו של מיראנדה ¹⁴⁰; "למע' נמוכי הרוח. ליסבון חדש יע"א" (א23); "למעלת קובע מקום לתפלתו ונמוכי הרוח בק"ק אשכנז יע"א" (א74); "דרשתי למעלת ס"ת שהקדיש הג' שלמה שאפורטה גר"ו בק"ק לישבונה יע"א" (א87); "דרוש לתשובה בק"ק גרוש יע"א" (א94).

(ב) לב נאמן חלק א, דרושים על התורה. ס' 413, 161 דפים. ויש בו הערות הרבה מחכם אחר שחי סמוך לזמנו שציין הגהותיו בראשי-התיבות מא"ה. נכתב מלפני שנת תק"מ (בפר' משפטים הזכיר את ר' עמנואל כלבו בברכת החיים) והוסיף לכתוב בו עד אחרי תקמ"ז (שנה זו נזכרת בדף יד, א). אף כאן נמצאים הספדים: "על ירא שמי' אברהם המון ז"ל בכ"ר משה בק"ק ארגון" (א35); "על אשת יהודה הכהן בכ"ר ישועה ה"י בק"ק בית אהרן יע"א" (א78); על פטירת "צדיק תמים" שמיראנדה מכנהו גם "השר המאוש" (א158).

(ג) "ס' בית נאמן. ר"ת נאם אברהם מיראנדה גר"ו בכ"ל ב'ית'י נ'א'מן' הוא' ש' תקנ"ו התחלתו". ס' 479. וכך כתב בראשו: "חדושין מלוקטים מס' הגאון בע' הערוך אשר באו אל תוכו לבד ביאור המלות ופלפלת כ"ש [כל שהיא] ממני הצעיר אברהם מיראנדה גר"ו בר שמואל הספרדי". בראש הספר אגרת השבת לר' אברהם אבן עזרא. מהדורא קמא של החיבור על ס' הערוך — לד דפים; מהדורא בתרא — סח דפים; השמטות מס' הערוך שנזכרו בספרי אחרים — ד דפים: "נחתם ונשלם בש' ונאמ"ן בית"ך תקח"ן ליצירה"; קצת כללים במקרא (בכללם ענייני דקדוק על-פי ספרי המדקדקים מקנה אברהם, לוית חן, ערוגת הבושם וכו') — יב דפים; קצת כללים במשנה מלוקטים מידי הצ' אמ"ן מפי ר' לתלמידיו הי"א — ה' דפים.

139 ר' למעלה, עמ' קצב. נוסח מצבתו בס' מצבות שאלוניקי, חלק ב, ס' 1635, עמ' 755.
 140 ר' אברהם מיראנדה מזכירו גם בכ"י 413 (ר' להלן): "ומפי' הח' הש' הרופא המובהק כמהר"ר עמנואל כלבו גר"ו שמעתי" (פר' משפטים, דף 135א). עניין ברפואה הביא משמשו בספרו דקדוקי חברים: "לבעלי הירקון יועיל לחולה שהוא הבטה והסתכלות במין הדג הנקרא בלשונם טינק'ה... ודבר זה נוסה בזמנינו ע"י הח' הש' הרופא המובהק כמהר"ר עמנואל כלבו ז"ל, הזכור לטוב בסו' ספר דבר משה ח"א, אשר בזאת הפעולה רפה להג' המ' כה"ר יעקב מיראנדה נ"ע מתושבי ליורנו כאשר בא להתגורר פה שאלוניקי יע"א ונפל בחולי הירקון" (דף עה, ב).

ד) כ"י בקבלה מעשית, קמיעות וסגולות, רפואות והשבעות בלאדינו, ורובו העתקות. שם המחבר מפורש בראשו. סי' 232, לו דפים. דף א, א: "מצאתי לאחד קדוש מ"ו העתי' מפרקי היכלות"; ב, ב — י, ב: שושן סודות, שהוא מיחסו להרמב"ן, ולא כל הכתיבה שלו; יא, א: "נוסח קמיע מן המומחה"; טו, ב: "קמיע לזמן מגפה ב"מ נמצא בגנזי מהר"ד שירירי וצ"ל"; אחרת "מקובלת ביד מהר"ח אבואלעפיא נר"ו"; "הראני בספרו איש אחד מיקירי ירוש' ת"ו נוסח קמיע לעקרה"; יז, ב: נוסח לשאלה בהקיץ "הובא מירוש' ת"ו"; יח, א: "שאלת חלום מש' מהר"ח ו' ז"ל מירוש' ת"ו"; יט, ב: "אמר אלי איש חסיד ות"ח מתושבי ירוש' ת"ו והראהו לי בס' אחד שהיה בידו".

ה) ס' מבוא שערים, קבלת הרח"ו מסידורו של ר' יעקב צמח, בכתב-ידו של מיראנדה. כ"י בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, סי' 8°353¹⁴¹. העתיקו בצעירותו (כמוכח מן הכתיבה) וברבות עליו שניו הוסיף וכתב בו הערות עד זקנותו. אכן בהגהות הכתובות בכתב המאוחר (82ב, 97ב, 200א) יזכיר מהדורה של חיבור זה "הנדפס מחדש" (קארץ תקמ"ב). הגהותיו פותחות: אמר המעתיק (15ב, 16ב, 18א) ולרוב בראשי התיבות גאמ"ן — גאון אברהם מיראנדה נר"ו (15ב), או בשמו המפורש ואף בחתימתו המסולסלת (24ב, 28א, 84ב, 85א, 96א, 120א, 160ב). בדף 14ב יאמר: אמר אברהם מיראנדה המעתיק, אבל אני ראיתי בקונטרס הח' הש' שד"ר כהמה"ר ידידיא אבואלעפיא נר"ו הקדמת העץ חיים הגדול שבמצרים שהוא מכ"י הרח"ו עצמו זלה"ה". חכם זה ברי שאינו ר' רפאל ידידיה חי אבואלעפיא¹⁴², ראש מדרש חסידים ק"ק בית אל, שהרי נפטר בשנת תרכ"ט. ואפשר שהוא החסיד מתושבי ירושלים הנזכר בכ"י ד.

ד מ ו ת ו

ר' אברהם מיראנדה חסיד ותמים היה, אבל גם משכיל בדורו. ספרי החכמה והמדע של הכמי ישראל היו מצויים בידו והירבה להגות בהם. בחיבורו על ס' הערוך מפרש הוא מילים על-פי "לשון תורקי", ערבי ואף איטלקי. במקום אחד יזכיר: "ראיתי תורתנו המועתק' מג'ירינימו בלשון לאטי"ן"¹⁴³. מביא הוא מספרי הפילוסופיה: מורה נבוכים, כתבי דון יצחק אברבנאל, ס' עקידת יצחק ויותר מהם ס' הכוזרי עם פי' קול יהודה לר' יהודה מוסקאטו ותעלומות חכמה ליש"ר מקנדיאה. חביב היה עליו ביותר ס' מאור עינים לר' עזריהו מן האדומים. את דבריו הביא בכל ספריו ולא החמיץ כל שיש בו נגיעה כלשהי לדבריו. על ס' הקונסיליאדור של מנשה בן ישראל יאמר "אשר עומד לנס עמים והסיר חרפה זו מעל הר תור' האלדים"¹⁴⁴. בקי הוא בספרי דקדוק ועוסק גם בגיאוגרפיה ומסתמך

141 תיארו ג' שלום בספרו כתבי-יד בקבלה, ירושלים, תר"צ, סי' 65, עמ' 124—126.

142 ר' שלום, שם, עמ' 125.

143 כ"י בית נאמן, בסופו, בחלק ההשמטות, דף ד, א.

144 דקדוקי חברים, דף סא, א.